

УДК 378:33

Савельєв В.Л., доктор історичних наук, директор Інституту магістратури, аспірантури та докторантури, Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова (Україна, Київ), panyolga@ukr.net

Перспективи концепції освітнього врядування

Розглядається поняття «освітнє врядування», яке обіймає нині ключове місце і набуло значної методологічної вагомості в дослідженні багатомірних процесів освітньої політики та її впровадження, насамперед, в сфері вищої освіти.

Ключові слова: освітнє врядування, управління/адміністрування, менеджмент, керування.

Savelyev V.L., doctor of historical sciences, National Pedagogical University, is the name of M.P. Drahomanov (Ukraine, Kyiv), panyolga@ukr.net

Prospects of conception of educational management

A concept «educational management», that hugs presently a key place and purchased considerable methodological ponderability in research of multidimensional processes of educational politics and her introduction, is examined, first of all, in the sphere of higher education.

Keywords: educational management, management/of administration, management, management.

Савельєв В.Л., доктор исторических наук, директор Института магистратуры, аспирантуры и докторантуры, Национальный педагогический университет им. М.П. Драгоманова (Украина, Киев), panyolga@ukr.net

Перспективы концепции образовательного управления

Рассматривается понятие «образовательное управление», которое обнимает в настоящее время ключевое место и приобрело значительную методологическую весомость в исследовании многомерных процессов образовательной политики и ее внедрения, в первую очередь, в сфере высшего образования.

Ключевые слова: образовательное управление, управление/администрирование, менеджмент, управление.

Нас цікавить, насамперед, «освітнє врядування» (educational governance), що в тріаді понять поряд із поняттями «управління/адміністрування» (administration) та «менеджмент, керування» (management) обіймає нині ключове місце і набуло значної методологічної вагомості в дослідженні багатомірних процесів освітньої політики та її впровадження, насамперед, в сфері вищої освіти. Зокрема, як зазначають експерти Ради Європейського Союзу, реалізувати повністю свій потенціал європейська вища освіта може за умови «фундаментальних змін» в системі освітнього врядування [1]. Зростає інтерес до цієї проблематики, з огляду на практичні потреби, і в країнах Центральної та Східної Європи, де «освітнє врядування» є об'єктом постійних змін та предметом гострих дискусій в останнє десятиріччя». Показовим у зв'язку з цим є спільний проект UNESCO – CEPES та Європейської Комісії, метою якого є створення «Регіональної мережі університетського врядування та менеджменту у вищій освіті Південно-Східної Європи» [2, с. 7]. Було підготовлено серію із чотирьох ґрунтовних досліджень із відповідної проблематики.

Як так могло статися, що термін «governance», який «протягом століть у звичайній рутинній мовній практиці»¹ не виходив за рамки простого визначення «здійснення влади у певній сфері» [3, р.101] суспільства, перетворився у наукову концепцію, що «кореспондується із так званою постмодерною формою економічної та політичної організації»? [4]. Відповідь на це запитання автори багатьох досліджень намагаються знайти в особливостях еволюції теорії і практики державного управління за останні 50 років.

Традиційно, як вже зазначалось, ця сфера суспільної діяльності визначалась терміном «public administration» і означала впровадження державної політики переважно виконавчими органами влади. В 70-80-х роках ХХ ст., на хвилі неоліберальних реформ державного сектора надання суспільних послуг, в тому числі і освітніх, в багатьох розвинутих країнах, зокрема англосаксонських, активно впроваджувався «новий державний менеджмент» (New Public Management)². Вважалося, що традиційна система управління, побудована за ієрархічним принципом й орієнто-

вана виключно на ресурс держави (Public Administration), вже неспроможна була забезпечити суспільне обслуговування на належному рівні. Великі надії покладались на потенціал напрацьованого у приватному бізнесовому секторі інструментарію та методів корпоративного менеджменту. Його орієнтація на результат та на забезпечення якості у наданні державою суспільних послуг визначала сутнісний зміст «нового державного менеджменту» (New Public Management), якій обіймав домінуючі позиції у реформуванні державного сектору із «середини 80-х до середини 90-х років» [5, р.315]. Приблизники нових підходів до інтерпретації суспільного обслуговування «формували порядок денний виключно з точки зору застосування інструментарію, техніки та методів і практично ігнорували цінності та цілі за виключенням ефективності (efficiency) та результативності (effectiveness) [6, р.464].

Процес впровадження нових підходів в руслі парадигми «нового державного менеджменту» в сфері надання державних послуг аж ніяк не міг оминати освіту, яка, зокрема, у США є «великим бізнесом», до якого залучається майже третина від 20 мільйонів працюючих в державному секторі [7, р.119]. Реформи освіти на принципах «нового державного менеджменту» беруть свій початок, насамперед, у англосаксонських країнах – Австралії, Новій Зеландії та Великій Британії, у якій при владі перебувала Консервативна партія в період з 1979 по 1997 роки. У США старт реформ асоціюється із періодом президентства Р.Рейгана, які продовжувались і в період перебування при владі представника Демократичної партії Б. Клінтона, а у Великій Британії – лідера Лейбористської партії Т. Блера. Це є свідченням того, що реформи в освіті в руслі парадигми «нового державного менеджменту» розглядалися як «позіаідеологічні» та суто прагматичні [8, р.158].

Масштаб та значущість освітніх реформ, що відбувались у 80-90-х роках, знаходять свій прояв у відповідних характерних визначеннях – «революційні зміни», «радикальний шок» тощо, які мають під собою досить серйозні підстави з огляду на те, що результати та наслідки цих реформ світова спільнота, насамперед, освітянська, відчуває і досі. Дійсно, хіба це не шок для пересічного громадянина західного суспільства добробуту, коли йому, який звик сприймати і отримувати освіту як суспільне благо (public good), яке гарантується та забезпечується державою, раптом кажуть, що оскільки задовольняються, насамперед, його приватні інтереси, то за таке благо треба платити як і за будь-який інший товар чи послугу.

Глибина, радикальність освітніх реформ 80-90-х років ХХ ст. мала також відповідний масштаб і розглядалась «як глобальний феномен» [9, р.75]. Реформи охопили більшість країн світу, як розвинутих, так і тих, що розвиваються – від Кореї до Бразилії, від Португалії до Швеції [8, р.158]. Зрозуміло, що у кожному регіоні, в кожній країні за умов дії загальних закономірностей та вимог, притаманних парадигмі нового державного менеджменту, існували певні особливості. У розвинутих країнах, як правило, реформи здійснювались шляхом адаптації до місцевих умов лідерів у цій справі – Великобританії, США, Нової Зеландії, Австралії. У країнах Африки та Латинської Америки перетворення ініціювались «зовнішніми силами, перш за все, МВФ та Світовим Банком» [9, р.76].

Впроваджуючи «менеджеріалізм» в сфері освіти, неоліберали та їх послідовники намагались, перш за все, забезпечити конкуренцію, можливість вибору, ефективність та підзвітність в освітньому врядуванні. Цим самим підриваввся характерний для освітньої культури управління 50-60-х років ХХ ст. професіоналізм, згідно якої освітні заклади функціонували як організації професіоналів, «які, як і властиво професіоналам, прагнуть керувати собою» [10, с.64]. Неоліберали вважали, що цю практику необхідно кардинально змінити, оскільки, з їх точки зору, професіонали «більше зацікавлені у збереженні своїх професійних позицій, ніж у забезпеченні результативності національної освіти» [9, р.84]. В результаті, як зазначає Дж. Міллікен, кінець 80-х років ХХ ст. «ознаменувався поверненням централізованого контролю, що практикувався на межі 19-20

¹ В зв'язку із цим хотілося б звернути увагу на певну неточність, коли стверджується, що термін «врядування» «з'явився 2-3 десятиліття тому» (Оржель О.Ю. Особливості європейського врядування / О.Ю. Оржель // Стратегічні пріоритети. – №3. – 2009. – С.218). «З'явився» в цей час не сам термін, а відбулось його концептуальне наповнення та актуалізація.

століть, і різким наростанням масштабів і темпів урядових реформ» [10, с.64]. Вони спрямовані були, перш за все, на реформування існуючої системи управління освітою як середньої, так і вищої. Відбувався рух «від фрагментарної системи контролю та підзвітності до більш централізованої координації політики стосовно цілей, засобів та функціонування освіти» [11, р.121].

Освітні реформи 80-90-х років ХХ ст., за наявності національної специфіки, мали чимало спільних рис. Зокрема, орієнтація на якість, результативність та ефективність обумовила розгортання широкомасштабної, наукової, експертної підготовки та супроводу здійснюваних заходів. Наукові розвідки, експертні висновки та оцінки «стали не просто інструментом політики (policy), але і перетворились у технологію врядування. Наукові розробки використовувались не тільки для оцінювання результатів політики реформ, але і виступали засобом впливу на їх учасників з метою досягнення певних результатів» [8, р.164].

Особливо виразно та масштабно зазначена тенденція заявила у США. Для цієї країни, як зазначає Д. Родшелдерс, характерним є те, що «незважаючи на існування прагматичної традиції, уособленням якої є учасницька демократія, американцям притаманний також досить інструменталістський та технократичний погляд на уряд, який передбачає практичне вирішення спільних проблем на основі наукової експертизи. Державне управління розглядається як технічна справа, яка потребує певних менеджерських навичок». Американська віра у принади менеджменту цілком органічно влилася у «світову хвилю нового державного менеджменту» [12, р.145].

Американський уряд беззастережно підтримував організаційно та фінансово заходи із наукового супроводу освітніх реформ. Зокрема, у 2002 році було створено спеціальний інститут (Institute of Educational Sciences), який переймався координацією та розвитком фундаментальних і прикладних досліджень, а також забезпечував їх впровадження у практику освітніх реформ [8, р.169–170]. Американські урядовці вважали, що освіта, на відміну від медицини, сільського господарства та промисловості, була позбавлена раціональної складової і функціонувала, головним чином, на основі ідеології й професійного консенсусу. За таких умов вона була «об'єктом фантазій та нечутливою до кумулятивного прогресу, який забезпечується впровадженням наукових методів та систематичним накопиченням і використанням об'єктивної інформації в процесі вироблення політики» [8, р.172].

Позбавити освіту фантазій і одночасно забезпечити надійним науковим інструментарієм розробників освітньої політики мали, безумовно, насамперед, наука про політику (Policy Science) та аналіз освітньої політики (Education Policy Analysis), який набув особливої популярності у 80-90-х роках ХХ ст. у вигляді домінуючої тоді неопозитивістської версії. Саме прибічники «проекту раціональності», із їх непереборною вірою у здатність раціонального вирішення проблем освітньої політики, закладали відповідні наукові основи парадигми «нового державного менеджменту». Як зазначає К. Еванс, ми і досі, «здається, не можемо позбавитись впливу Г. Саймона та інших позитивістів» [13, р.869–870].

Власне, як і впливу на освіту реформ в руслі дискурсу «нового державного менеджменту». При цьому слід зауважити, що його «інструменталістська» обмеженість, практична неспроможність забезпечити вирішення морально-етичних проблем в освіті, рівного доступу до неї тощо, виявились досить швидко. «Дерегулювання та інтенсивна приватизація підривають здатність держави діяти у суспільних інтересах. Наша мережа врядування більше не здатна діяти стратегічно» [13, р.861], констатує К. Еванс. Особливо нищівної критики зазнавала теоретична складова «нового державного менеджменту», яку формували переважно представники «проекту раціональності» в аналізі освітньої політики. Антипозитивісти злостиво зазначали, що «дуже швидко стало зрозуміло, якщо «новий державний менеджмент» – це все, може, він – ніщо» [14, р.2].

Хоча цей висновок і є певним перебільшенням, однак він є своєрідною констатацією того, що середина 90-х років знаменувала для багатьох розвинутих країн початок «нового покоління реформ органів влади – реформ суспільного (державного) врядування (public governance) [15, р.315] в напрямку перетворення його в систему «соціально-політичного врядування» (socio-political governance) [3, р.101]. Завдяки зусиллям представників різних суспільних дисциплін термін «врядування» дуже швидко набув статусу концепції. Прибічники нових підходів вважали, що її практичне застосування дозволить створити дієву та креативну систему державного управління, яка була б позбавлена недоліків та обмежень практик минулого. Мається на увазі, перш за все, «традиційний інституціоналізм» (old institutionalism) із його орієнтацією на «ієрархію і бюрократію» та «новий державний менеджмент» із його надмірним та асоціальним раціоналізмом. Концепція врядування декларує особливу прихильність до таких якостей системи державного управління як «довіра» (trust), «підзвітність» (accountability) та «відповідальність» (responsibility), вона покликана забезпечити «етичне та практичне обґрунтування більш діалогічного та демократичного стилю державного управління» [16, р.623]. В його основі лежить «мережевий» (network), а не ієрархічний спосіб побудови та функціонування органів влади. Концепція врядування конструє «світ, в якому влада та адміністративна раціональність розподілені серед різноманітних практик та технологій» [16, р.606]. Держава в цих умовах діє як «координатор» та регулятор «плюралистичних взаємодій», «довірена інституція», що виражає суспільні інтереси. Вона здійснює свої функції не в руслі дихотомії (або державні або приватні інтереси), а в контексті пошуку рівноваги та оптимуму між ними. Мета державної політики – зміцнення суспільної довіри до органів влади, стимулювання координації та співробітництва, поширення в суспільстві розуміння значення участі громадян у вирішенні суспільних проблем, забезпечення соціальної справедливості.

У вітчизняному дискурсі розробки західних вчених знайшли відображення у публікаціях представників різних наук, насамперед, науки державного управління та політичної науки. Не переймаючись докладним аналізом наявних інтерпретацій українських авторів, хотілося б звернути увагу на декілька моментів. Зокрема, на необхідність критичного ставлення до вже існуючих публікацій. Перш за все, відповідально поставитись до питання перекладу терміну «governance». У цій справі далеко не все гаразд. Показовим у цьому плані є, наприклад, переклад монографії чотирьох американських авторів, присвяченої питанням освітнього врядування. Термін «governance» подається перекладачем у трьох варіантах – як «врядування», як «керівництво» і як «провідництво» (авторський варіант перекладу в книзі терміну «leadership», який зазвичай перекладається у відповідних виданнях як «лідерство»)². Зміст відповідних сюжетів, з нашої точки зору, не дає жодних підстав для подібних інтерпретацій терміну «governance». Адже автори оригінального видання вже у «Передмові» відтворили оригінальне визначення, яке в перекладі виглядає так: «врядування» – «це ті складні політичні інституції, закони та звичаї, які є підґрунтям для виконання адміністративних функцій та обов'язків» [17, с.12].

Найчастіше в публікаціях українських авторів при перекладі має місце ігнорування відмінностей між «governance» – моделі управління як «врядування», та «government» – моделі управління як «урядування».

Професійно із цього приводу висловлює на власному сайті в Інтернеті професор А. Колодій, яка із знанням справи переконливо доводить доречність перекладу терміну «governance» як врядування.

² Див., наприклад, стор. відповідно англійської (С. 72) та української версії (С. 91) книги Серджіованні Т., Барлінггейм М., Кумз Ф., Тарстон П. Керування освітою і шкільне врядування / Пер. з англ. О.Шур. – Львів: Літопис. – 2002. До речі, згідно інформації в інтернеті, питання перекладу цієї книги розглядалось на термінологічному семінарі 14 серпня 2002 р. в рамках проекту «Лабаторія наукового перекладу в галузі освітньої політики».

Поряд із фактам непрофесійного підходу до перекладу англomовної наукової термінології, спостерігається і інші дивні речі. Зокрема, наявність відвертого плагіату, в чому, наприклад, нескладно переконатись, порівнявши дві публікації харківських науковців, які працюють в одній установі – Харківському регіональному інституті державного управління НАДУ при Президентіві України [18]. Оскільки стаття В. Корженка та В. Нікітіна була надрукована у 2007 році, а В. Солових – у 2010 році, саме він запозичив у своїх колег майже третину матеріалу, буквально слово в слово. Менш масштабні, скажімо так запозичення, можна зустріти і у деяких інших авторів. Непоодинокими є випадки ігнорування необхідності цитування думок західних авторів.

Якщо вважати обґрунтованим висновок, що «концепцію «governance» не можна вважати цілком розробленою» [19, с.75], то логічно передбачити, що дослідження в цьому напрямку будуть, насамперед, у західному дискурсі, продовжуватись. Вже навіть, з огляду на все зростаючу популярність відповідної проблематики і розширення горизонту досліджень, змінити традиційну назву поважної науки «Public Administration» на «Public Governance», що свідчить, як зазначає Дж. Коппел, «про наше бажання вийти за традиційні межі нашої сфери досліджень» [20, р.47,53].

Доречно зауважити, що у сфері досліджень освітньої проблематики у західному дискурсі «вихід за традиційні межі» вже відбувся і термін «educational governance», витіснивши термін «educational administration». Це аж ніяк не означає, що останній не використовується у дослідженнях. Йдеться про смислову зміну теоретичних та практичних пріоритетів, які відповідають певному історичному періоду процесу формування західного дискурсу теорії і практики управління освітою:

50-70 роках ХХ ст. – традиційне освітнє адміністрування;

80-90 роках ХХ ст. – «новий державний менеджмент»;

середина 90-х років ХХ ст. – наш час – утвердження моделі «освітнього врядування».

Докладніше із цього приводу можна дізнатися із дисертації О. Малиновської [21]. Дослідження Н.Вільчинської свідчить, що усі сучасні офіційні та експертні матеріали Європейського Союзу, що стосуються освіти, методологічно ґрунтуються на концепції «освітнього врядування» [22], хоча вона і залишається «досить суперечливою» [23, р.10] та «динамічною концепцією» [24, р.7]. Це стосується і інших країн світу, перш за все США, де дослідники виявили існування 19 типів врядування [25, р.13].

Отож освітнє врядування – досить перспективна, з огляду на її теоретичну та практичну значущість, дослідницька проблематика. При цьому можна «нарізати» чимало продуктивних напрямів. Можливо, вже час перейти від коментування поглядів західних дослідників, яким, безумовно, належить ініціатива і пріоритет у розробці «governance» проблематики, до спроб змістовно увійти у контекст відповідного дискурсу. Поки що не доводилось зустрічати публікації українських авторів, присвячених питанням управління освітою в Україні, виконані у характерному для західного дискурсу концептуальному та термінологічному стилі. Цікаво, як донести до західного читача зміст поняття, а відповідно і феномену «державно-громадського управління» у характерних для західного дискурсу поняттях – «administration», «management», «governance», «politics», «policy» тощо?

Поки що, на нашу думку, західний дискурс – це паралельний світ, який ми відображаємо, коментуємо його смисли, але не є його органічною складовою. У зв'язку із цим пригадалось одне із обговорень дисертації, присвяченої сучасним проблемам демократії, на засіданні кафедри соціальної філософії та філософії освіти, коли один із учасників дискусії, знаний в Україні вчений, зауважив з приводу можливості використання терміну «governance» наступне – «це не наш термін». То може ми і надалі будемо «варитися» у нашому національному «казані» поняття «державно-громадського управління освітою»?

Список використаних джерел

1. Commission Staff Working Paper. Accompanying document to the Report from the Commission to the Council on the Council Resolution of 23 November 2007 on Modernising Universities for Europe's competitiveness in a global knowledge economy. – Brussels, 30.10.2008, SEC (2008) 2719. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.era.gv.at/space/11442/directory/12016/doc/19193.html>
2. Taylor G., Miroiu A. Policy – Making Strategic Planning, and Management of Higher Educations. – Bucharest. – 2002.
3. Dixon G., Kouzmin A., Goodwin D. Introduction to the Symposium: Comparative Sociopolitical Governance // Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice. – Vol. 5. – 2003.
4. European Commission Governance website. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/governance/governance/eu/index_en.htm
5. Bovaird T., Loffler E. Evaluation the quality of public governance: indicators, models and methodologies // International Review of Administrative Science. – Vol. 69. – No.3. – 2003.
6. Fraser-Moleketi G. Quality governance for sustainable growth and development // International Review of Administrative Science. – Vol. 69. – No.4. – 2003.
7. Fusarely L. Johnson B. Educational Governance and the New Public Management // Public Administration and Management: An Interactive Journal. – Vol. 9. – No.2. – 2004.
8. Hall K. Science, Globalization, and Educational Governance: The Political Rationalities of the New Managerialism // Indiana Journal of Global Studies. – Vol.12. – Issue 1, Winter 2005.
9. Tolofari S. New Public Management and Education // Policy Futures in Education. – Vol. 3. – No.1. – 2005.
10. Міллікен Дж. Постмодернізм і професіоналізм у вищій освіті // Вища школа. – 2005. – №4.
11. Fusarely L. Johnson B. Educational Governance and the New Public Management // Public Administration and Management: An Interactive Journal. – Vol. 9. – No.2. – 2004.
12. Roadsholders J. The Study of Public Administration in the United States // Public Administration, Vol. 89. – No.1. – 2011.
13. Evans K. Into the Woods: A Cautionary Tale for Governance // Administration and Society, Vol. 42. – No.7. – 2010.
14. Bevir M., Rhodes R., Weller P. Traditions of governance: interpreting the changing role of the public sector // Public Administration. – Vol. 81. – No.1. – 2003.
15. Bovaird T., Loffler E., Evaluation the quality of public governance: indicators, models and methodologies // International Review of Administrative Science. – Vol. 69. – No.3. – 2003.
16. Bevir M. Governance and interpretation: what are the implications of postfoundationalism? // Public Administration. – Vol. 82. – No 3. – 2004.
17. Серджіованні Т., Барлінгейм М., Кумз Ф., Тарстон П. Керування освітою і шкільне врядування / Т.Серджіованні, М.Барлінгейм, Ф. Кумз, П. Тарстон; [пер. з англ. О.Щур]. – Львів: Літопис. – 2002.
18. Див.: Корженко В.В. Методологічні та евристичні інтенції концепції «governance»: [Електронний ресурс] / В.В. Корженко, В.В. Нікітін // Державне будівництво. – 2007. – №1. – Режим доступу до журн.: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2007-1-1/doc/1/01.pdf>; Солових В.П. «Good governance» як одна із сучасних моделей державного управління: [Електронний ресурс] / В.П. Солових // Науковий вісник Академії муніципального управління. Зб. наук. праць, серія «Управління», Вип. 1, 2010. Режим доступу: http://www.amu.edu.ua/index2.php?option=com_content&task=view&id=84&pop=1&page=0
19. Панченко Т.В. Принцип субсидіарності у сучасному демократичному розвитку: [монограф.]. / Т.В.Панченко. – Х.: Майдан, 2011.
20. Koppel J. Administration Without Borders // Public Administration Review, December 2010, Special Issue.
21. Малиновська О.Л. Освітнє врядування в умовах глобалізації та інформатизації. Автореферат дис. на здобуття наукового ступеня канд. філософських наук. – Київ, 2012. – 19 с.
22. Вільчинська Н.Ю. Освітня політика Європейського Союзу: особливості формування та реалізації. Автореферат дис. на здобуття наукового ступеня канд. політичних наук. – Київ, 2012. – 19 с.

23. De Boer H. File J. Higher Education Governance Reforms Across Europe. Brussels, 2009.

24. Brewer D., Smith J. Evaluating the «Crazy Quilt»: Educational Governance in California. University of Southern California, 2006.

25. Higher Education Governance Structure. Legislative Program Review and Investigation Committee. Connecticut General Assembly, December 2010.

* * *

УДК 316.4:37–049.2

Брацун І.Л., аспірантка кафедри філософії, Черкаський державний технологічний університет (Україна, Черкаси), pr.ck@ukr.net

Феномен маніпуляції крізь призму освітніх впливів

Аналізується феномен маніпуляції суспільством через процес освіти, досліджуються різні підходи до тлумачення поняття «маніпуляція», розглядаються засоби і форми маніпулювання, методи і технології маніпулювання суспільною свідомістю.

Ключові слова: освіта, маніпуляція, ідеологія, пропаганда, громадянське суспільство, маніпулювання суспільством, маніпулювання свідомістю.

Bratsun I.L., PhD student, Department of Philosophy, Cherkassy State Technological University (Ukraine, Cherkassy), pr.ck@ukr.net

The phenomenon of manipulation through the prism of educational influences

We analyze the phenomenon of manipulation of public opinion through the process of education in today's information environment and intense globalization, social integration, multiculturalism. Consideration by the light of the leading role of education, which serves as a lever for building a new society defined parameters.

The different approaches to the interpretation of the term «manipulation» are investigated, channels of manipulation are given descriptively, among which a special place is given to education as an institution of civil society, which is being developed in Ukraine.

We consider the means and forms of manipulation, methods and technologies to manipulate public opinion through the media, ideology (in no ideology nature of society). Materials of sociological research are used and analyzed.

The combination of manipulation process with education is a problem that is inherent in society, to some extent it is relevant, original and belong to social problems, but not in the center of most scientific researches of philosophers.

Keywords: education, manipulation, ideology, propaganda, civil society, public manipulation, manipulation of consciousness.

Брацун І.Л., аспірантка кафедри філософії, Черкаський державний технологічний університет (Україна, Черкаси), pr.ck@ukr.net

Феномен маніпуляції крізь призму освітніх впливів

Анализируется феномен манипуляции обществом через процесс образования, исследуются различные подходы к толкованию понятия «манипуляция», рассматриваются средства и формы манипулирования, методы и технологии манипулирования общественным сознанием.

Ключевые слова: образование, манипуляция, идеология, пропаганда, гражданское общество, манипулирование обществом, манипулирование сознанием.

Проблема розгляду освіти як інструмента маніпулювання суспільною свідомістю є актуальною та належить до соціальних проблем, які потребують сучасного філософського осмислення. Зазначені проблематиці присвячені чисельні публікації, які ілюструють різнобічні погляди та підходи. Проте, такі дослідницькі намагання є розрізненими і не зведені в певний соціальний концепт. Тому аналіз спроб філософського осмислення освіти як інструмента формування – в певних випадках і маніпулювання суспільством є таким, що відповідає сучасним соціальним викликам і являє собою предмет дослідження для філософії освіти та інших суміжних наук.

В реаліях сьогодення спостерігається помітне зростання уваги дослідників до проблеми маніпуляції суспільною свідомістю. Так, подібні наукові пошуки здійснюються в роботах С.Г. Кара–Мурзи, Г.Шиллера, Є.Доценка, Дж.Рудінова, Б.Бессонова, Р.Гудіна, Е.Шострома, В.Лисенка, тощо. Аналіз здатності освіти впливати на су-

спільний розвиток також перебуває в центрі філософської уваги. Такі дослідження виконували В.П. Андрущенко, А.І. Бойко, В.Г. Дзвінчук, І.П. Бех, О.В. Уваркіна та інші. Проте розгляд маніпуляції крізь призму освіти як механізму формування соціальної особистості є певною мірою оригінальним й актуальним.

Метою даної статті є спроба аналізу, узагальнення, виявлення основних тенденцій у дослідженні проблеми процесу маніпулювання суспільством та визначення найбільш продуктивних методів розгляду феномену маніпуляції крізь призму освітніх впливів.

Наукова новизна запропонованого матеріалу полягає в тому, що інструмент маніпулювання суспільством розглядається автором в умовах сучасного інформаційного простору та інтенсивного розвитку процесів глобалізації, інтеграції суспільств, мультикультуралізму, підкреслюючи провідну роль освіти, що слугує важелем побудови нового суспільства певних заданих параметрів. Формування суспільства з очікуваними та бажаними характеристиками може бути досягнуто в значній частині через освітні технології, в тому числі і через маніпуляцію.

Загально визнаним є твердження про те, що маніпулювання впливає на свідомість людини. Процес маніпуляції свідомістю нерозривно пов'язаний із соціально–психологічним впливом. Для того, щоб знати, в якій області соціальних стосунків нам намагаються нав'язати не своє мислення, необхідно розуміти феномен маніпуляції та ефективно протистояти подібному впливу, а, можливо, й використовувати.

Процеси осмислення не можливі без дотримання вимоги розуміння і правильного вживання самого поняття «маніпуляція». Термін «маніпуляція» має декілька значень, автори по–різному дають йому визначення. Так, С.Г. Кара–Мурза у своїй роботі «Маніпуляція свідомістю» дає наступне тлумачення: «Маніпулювання – спосіб панування шляхом духовного впливу на людей через програмування їх поведінки. Цей вплив направлений на психічні структури людини, здійснюється приховано й ставить своєю задачею зміну думок, переконань та мети людей у потрібному напрямку» [5,с.20].

Як агресивний вплив визначає маніпуляцію свідомістю Г.Шиллер: «Приховане примушення, програмування думок, намірів, відчуттів, взаємин, установок, поведінки» [9,с.87].

Для Б.М. Бессонова важливими в процесі маніпуляції є не тільки риси примусу, але й їх прихований характер: «Форма духовного впливу прихованого панування, здійснювана насильницьким шляхом» [2,с.117].

Дослідження Е.Шострома виводить маніпуляцію в сферу управлінської діяльності: «Управління й контроль, експлуатація іншого, використання в ролі об'єктів, речей». Такий підхід робить акцент на маніпуляції як цілеспрямованій дії з метою отримання очікуваного і, головне, прогнозованого результату. Важливо, що запропоновані тлумачення є визначальними для сучасних соціальних технологій. Тому маніпулювання свідомістю постає одним із визначальних факторів сучасного соціального життя. Маніпуляція стає можливою через особливе використання інструментів, яка стає знаряддям влади над людьми, одним із інструментів управління суспільством.

Маніпулювання свідомістю, як правило, здійснюється в таких основних сферах: ідеологічній (пропаганда), економічній (реклама), соціальній (виховання, освіта, тощо).

Суспільні зміни викликають до життя необхідність модернізації освіти. Науковці пропонують різні моделі модернізації освітньої сфери. Варто наголосити, що маніпуляція через освіту найбільш легко і приховано може здійснюватися на підставі процесу модернізації, що передбачає пошук нових моделей функціонування на вже існуючому соціальному підґрунті. В цьому полягає головна відмінність модернізації від трансформації і, навіть, від реформування, в процесі якого змінюються основні онтологічні характеристики.